

Inhoudelijke richtlijnen
Applicatieopleiding Koordirectie

Rapport voor Kunstfactor
Utrecht

Hans Noijens en Fokko Oldenhuis

Colofon

Onderzoek en tekst: Hans Noijens, adviseur muziek

© **Kunstfactor Utrecht, december 2012**

De Inhoudelijke Richtlijnen Applicatieopleiding is een uitgave van Kunstfactor, sectorinstituut amateurkunst. Tenzij anders overeengekomen, geeft Kunstfactor u als lezer toestemming deze uitgave voor eigen gebruik te downloaden en af te drukken. Het is niet toegestaan om inhoudelijk, tekstueel of anderszins wijzigingen aan te brengen. Bij citeren is bronvermelding verplicht. Overdracht aan derden van het gebruiksrecht is uitgesloten. Het gebruiksrecht geldt niet voor commerciële doeleinden. De overdracht van de rechten van intellectueel eigendom, waaronder het auteursrecht, rustend op de door Kunstfactor opgestelde of ontworpen werken zijn bij het gebruiksrecht niet inbegrepen.

Kunstfactor, sectorinstituut amateurkunst, zet zich in voor een sterke amateurkunstsector. Dit doen we vanuit de overtuiging dat actieve kunstbeoefening een bijdrage levert aan de persoonlijke ontwikkeling van mensen en aan een creatieve, harmonieuze samenleving.

Per 1 januari 2013 is Kunstfactor overgegaan in het Landelijke Kenniscentrum voor Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA)

Inhoudsopgave

Inleiding	5
1. De Applicatieopleiding en haar omgeving	7
1.1 Koormuziek binnen de amateurkunst	7
1.2 Aanbieders van Applicatieopleiding en overige muziekattractie	8
1.3 Doelgroep en doel van de opleiding	8
2. Uitgangspunten	10
2.1 Competenties van de dirigent	10
2.2 Leeractiviteiten en werkvormen	11
2.3 De leersituatie	12
3. De onderdelen van de Applicatieopleiding	14
3.1 Lesstof	14
3.2 Practicum	14
3.3 Portfolio	14
3.4 Stage	15
3.5 Workshop of gastles	16
3.6 Eindexamenconcert	16
4. Begintermen en toelating	17
4.1 Toelating	17
4.2 Begintermen	17
4.3 Persoonlijk Ontwikkelingsplan (POP)	18
4.4 Toelatingsexamen	18
5. Eindtermen en toetsing	19
5.1 Eindtermen	19
5.2 Toetsing	21
5.3 Eindexamenconcert	22
6. De organisatie van de Applicatieopleiding	23
6.1 Studielasting	23
1. Aantal cursisten	23
2. Opleidingsplan	23
3. Team van de Applicatieopleiding	24
4. Urenaantal voor het team	25
5. Onderwijsruimte	25
6. De organisatie van het eindexamen	25
7. Certificering	26
8. Publiciteit	26
9. Klachtenbehandeling	27
10. Kwaliteitszorg	27

ALGEMEEN DEEL

7.	Verkenning	28
7.1	Wie is die amateurkunstenaar?	28
7.2	Welke aanbieders zijn actief?	28
7.3	Actuele sociaal-culturele ontwikkelingen	28
7.4	Marktdenken	29
8.	Richtlijnen voor kaderopleidingen	30
8.1	Wat zijn kaderopleidingen?	30
8.2	Doel van de richtlijnen	30
8.3	Wat staat er in de richtlijnen?	30
9	Visie op leren en kunsteducatie	31
9.1	Facetten van amateurkunst	31
9.2	Soorten van leren	31
9.3	Leertheorie: het constructivisme	32
9.4	Leerstijlen	34
9.5	Methodisch didactische benaderingswijzen	34
10	De invulling van het docentschap	36
10.1	Meester-gezel	36
10.2	Docent-leerling	36
10.3	De docent als coach	36
10.4	Peer education	36
11	Bekwaamheden	38
11.1	Competenties van de docent	38
11.2	De cursisten: competenties, toetsen en examens	38
12	Legitimering	39
	Bijlage 1 Suggesties voor literatuur en repertoire	40
	Bijlage 2 Vragen voor zelfevaluatie	41
	Bijlage 3 Cijferlijst (voorbeeld)	42

Inleiding

De Applicatieopleiding is een opleiding voor koordirigenten die een beroepsopleiding muziek hebben afgerond. De opleiding is voor de vakmusicus die op zoek is naar een post-HBO opleiding koordirectie de enige waarbij sprake is van in overleg met het veld vastgestelde inhoudelijke richtlijnen. In Utrecht wordt de Applicatieopleiding sinds 2009 bij de HKU, Faculteit Muziek inmiddels jaarlijks aangeboden.

Kunstfactor maakt zich sterk voor de ontwikkeling van opleidingen voor (amateur)koordirigenten. Deze inhoudelijke richtlijnen voor de Applicatieopleiding is daar een voorbeeld van. Uitzonderlijk daarbij is dat deze richtlijnen zich als enige richten op een opleiding voor de professional daar waar alle andere richtlijnen zijn geschreven voor opleidingen voor de amateurkunstenaar, bijvoorbeeld de amateurdirigent of de amateurregisseur. De richtlijnen beschrijven in hoofdlijnen de inhoud en de organisatie van de opleiding.

Functie en gebruik

Deze beschrijving van de inhoudelijke richtlijnen biedt een globale beschrijving van de Applicatieopleiding voor koordirigenten. Dit document mag vrij gebruikt worden als basis voor een dergelijke opleiding. Het document kan tevens worden gebruikt in de beoordeling van opleidingen die aangeboden worden.

Deze inhoudelijke richtlijnen mogen gebruikt worden door instanties die de Applicatieopleiding (gaan) aanbieden. De organiserende instantie schrijft op basis hiervan een eigen opleidingsplan, afgestemd op de wensen en behoeften van de cursisten en het werkveld. Instanties die de Applicatieopleiding willen gaan organiseren kunnen bij Kunstfactor terecht voor advies over visie, inhoud, mogelijkheden en docenten.

Dit document is bestemd voor de volgende betrokkenen:

- de coördinator
- de studieleader
- docenten
- gastdocenten
- cursisten
- koren en dirigenten waarbij stage wordt gelopen

De Applicatieopleiding is bij uitstek een opleiding die als post-HBO aanbod thuishoort aan een kunstvakopleiding; daarnaast zou zij ook georganiseerd kunnen worden door provinciale instellingen voor kunst en cultuur die al kaderopleidingen in andere disciplines aanbieden, centra voor de kunsten en particuliere opleidingsinstituten mits zij de benodigde inhoudelijke expertise in huis hebben.

Leeswijzer

De richtlijnen bestaan uit het Inhoudelijk deel, hoofdstuk 1 t/m 6 dat betrekking heeft specifiek op de Applicatieopleiding en een Algemeen deel, hoofdstuk 7 t/m 12. In het Algemene deel bespreekt Kunstfactor een aantal aspecten waarmee potentiële aanbieders van kaderopleidingen rekening zouden moeten houden. Door het specifieke karakter van de Applicatieopleiding sluit het misschien niet steeds even goed aan bij het Inhoudelijk deel dat uitsluitend betrekking heeft op de Applicatieopleiding. Desalniettemin hoopt Kunstfactor (potentiële) aanbieders hiermee te inspireren en aan te zetten tot nadenken over hun (nieuwe) aanbod en zo bij te dragen aan een hogere kwaliteit van kunsteducatie in Nederland.

Hoofdstuk 1 beschrijft de positie van de Applicatieopleiding in de koorwereld en schetst doel en doelgroep. Hoofdstuk 2 beschrijft de inhoudelijke uitgangspunten van de opleiding, de aan de dirigent gestelde competenties en leeractiviteiten, werkvormen en leersituaties. In hoofdstuk 3 worden de verschillende onderdelen van de opleiding belicht. In hoofdstuk 4 en 5 zijn begin- en eindtermen weergegeven en is beschreven hoe die getoetst kunnen worden. Hoofdstuk 6 tenslotte beschrijft hoe de opleiding georganiseerd kan worden.

Hoofdstuk 7 is een algemene verkenning. Daarin bespreken we kort de enorme diversiteit aan amateurkunstenaars, recente ontwikkelingen op het gebied van de amateurkunst en de markt voor kunsteducatie. In hoofdstuk 8 leggen we uit waarom Kunstfactor richtlijnen voor kaderopleidingen publiceert en waarom die per kunstdiscipline sterk van elkaar kunnen verschillen. In hoofdstuk 9 bespreken we kort verschillende leerstijlen en de op dit moment belangrijkste leertheorie voor kunsteducatie. Deze theorie vertalen we bovendien naar didactische benaderingswijzen. Hoofdstuk 10 bouwt daarop voort, maar richt zich specifiek op de rol van de docent. Hoofdstuk 11 tenslotte informeert over gewenste competenties van kunstdocenten en biedt overwegingen over het toetsen van cursisten. In hoofdstuk 12 leest u wie bij de totstandkoming betrokken waren en wat de werkwijze is geweest.

1. De Applicatieopleiding en haar omgeving

1.1 Koormuziek binnen de amateurkunst

Amateurkunst

Van de acht miljoen amateurkunstenaars die Nederland telt zijn er ruim 1.650.000 die aan zang doen. Daarvan is 44 % man en 56 % vrouw. Zo'n 808.500 (49 %) zangers zijn lid van een club of vereniging. Zo'n 102.900 (14 %) mensen volgen lessen of cursussen. Als we er vanuit gaan dat een gemiddelde vereniging zo'n 30 zangers heeft, dan zijn er grofweg zo'n 25.000 koren waar een dirigent voor staat. Dat vormt een uitgebreid werkterrein voor zowel de professionele als ook de amateurdirigent.

Onderstaande tabel laat zien hoe die aantallen zich verhouden tot die in andere disciplines.

	<i>Zang</i>	<i>Instrum. Muziek</i>	<i>Dans</i>	<i>Theater</i>	<i>Beeld. Kunst</i>	<i>Schrijven</i>	<i>Nieuwe media</i>
<i>Absolute aantallen beoefenaars</i>	1,65 Miljoen	2,1 Miljoen	1,8 Miljoen	0,9 Miljoen	3,15 Miljoen	1,8 Miljoen	2,1 miljoen
<i>Lid van club of vereniging</i>	49 %	16 %	19 %	28 %	10 %	9 %	9 %
<i>Lessen, cursussen</i>	14 %	20 %	24 %	24 %	22 %	7 %	13 %
<i>Ingeschreven bij instellingen voor de kunsten</i>	6 %	18 %	39 %	11 %	1 %	5 %	8%

Koorwereld

Koren functioneren in de 21^e eeuw op basis van flexibele verbondenheid en leggen steeds vaker een op de omgeving gerichte nieuwsgierigheid aan de dag. De lichte muziek heeft een hoge vlucht genomen. Er zijn veel ensembles die zich met lichte muziek bezighouden en ook de klassiek georiënteerde koren wagen zich zo nu en dan aan het lichte genre. Het aantal lichte muzikarrangeurs en –componisten groeit en de klassiek georiënteerde componisten nemen in toenemende mate elementen uit de lichte muziek op in hun idioom. Hand in hand met de keuze voor de lichte muziek is er aandacht voor podiumpresentatie: voor de expressiviteit van houding, beweging en mimiek, voor regie, decor en belichting. Ook klassiek georiënteerde koren ontdekken de mogelijkheden van podiumpresentatie.

De koorwereld anno 2012 stelt specifieke eisen aan de dirigent. Niet alleen op het terrein van het organiseren of het communiceren met een bestuur, ook ten aanzien van programmering en koorvorming moet een dirigent gerichte en overwogen keuzes kunnen maken. Daarnaast moet hij thuis zijn op het gebied van regie en arrangeren, moet hij de weg weten naar informatiebronnen op internet en moet hij de infrastructuur van het vaderlandse cultuurlandschap kennen. Hij is betrokken bij bestuurlijke en organisatorische kwesties en hij functioneert als een spin in het web.

Positie Applicatieopleiding

De Applicatieopleiding heeft een gevestigde en unieke plaats binnen het stelsel van opleidingen voor koordirigenten en is bekend in de koorwereld. De mogelijkheden voor afgestudeerde vakmusici om nog een opleiding koordirectie te volgen aan een muziekvakopleiding zijn beperkt en dikwijls kostbaar. De Applicatieopleiding is momenteel de enige opleidingsmogelijkheid voor deze groep vakmusici die zich willen bekwamen in het vak koordirectie; dat biedt mogelijkheden voor verdere profilering van de Applicatieopleiding.

Het beginniveau van de eenjarige opleiding is die van een muziekvakopleiding; deelnemers zijn professionals. De unieke positie en het duidelijke profiel van de opleiding kunnen gebruikt worden om de Applicatieopleiding een nog steviger inbedding te verschaffen in het aanbod van bijscholingsmogelijkheden voor professionals; daar blijkt immers bij een grote groep behoefte aan te bestaan.

1.2 Aanbieders van Applicatieopleiding en overige muziekattractie

Het scholingsaanbod voor koordirigenten zowel amateur en professional is divers en er zijn verschillende soorten aanbieders. Naast de muziekvakopleidingen en gerelateerde hogescholen zoals Bourdon, IDE, de provinciale Amateurkunstinstellingen, de lokale Centra voor de Kunsten en de bisdommen, zijn er tal van particuliere initiatieven zoals de Kinderkooracademie Nederland, Muziekpraktijk 6a en Kleine Steentjes Muziektrainingen. Maar ook provinciale instellingen, Centra voor de Kunsten en particulieren bieden dirigenteneducatie aan. Zij dienen te beschikken over de deskundigheid en de specifieke binding met de vocale wereld die nodig is voor het opzetten en begeleiden van een dergelijke opleiding. Het werken volgens erkende (raam)leerplannen geeft deelnemers duidelijkheid over inhoud en niveau terwijl certificering van ook de opleider zelf een garantie biedt voor kwaliteit. Afstemming en overleg tussen de verschillende aanbieders is niettemin wenselijk, zeker gezien de mogelijkheden die dat oplevert qua samenwerking en doorstroming van cursisten (leerlijnen).

De Applicatieopleiding wordt anno 2012 uitsluitend aangeboden door de Hogeschool voor de Kunsten Utrecht (HKU). De HKU profileert zich graag als een instelling met een substantieel aanbod vocale muziek en gerelateerde vakken, c.q. richtingen. De HKU kent de vocale wereld goed en organiseert o.a. de Kurt Thomas Cursus, een jaarlijkse zomercursus voor koordirigenten in Nederland. De HKU weet de Applicatieopleiding als post-HBO aanbod op een goede manier aan te laten sluiten bij haar reguliere aanbod en in te passen in haar organisatie. Met de Applicatieopleiding neemt zij momenteel als enige conservatorium in Nederland een actieve rol in de opleiding van vakmusici tot koordirigent.

1.3 Doelgroep en doel van de opleiding

Doelgroep

De deelnemer aan de Applicatieopleiding is de professionele musicus. De cursist kan de volgende achtergrond hebben:

- een afgeronde conservatoriumopleiding in een ander vak dan koordirectie studeert aan een conservatorium in een ander vak

Voorop staat dat de cursist een passie voor koormuziek heeft en muziek graag wil overbrengen op anderen. De cursist wil investeren in zijn of haar ontwikkeling door in de opleiding gericht te werken aan de eigen artistieke en didactische vaardigheden.

De opleiding is geschikt voor de dirigent die al koren dirigeert en behoefte heeft zijn kennis en vaardigheden op gestructureerde wijze te verbreden en te verdiepen. De opleiding brengt cursisten in aanraking met de nieuwste ontwikkelingen in het vak.

Profiel

De huidige cursist van de Applicatieopleiding is de gedreven vakmusicus die vaak al in de dirigeerpraktijk staat. Geïnteresseerden geven aan dat ze komen om te leren dirigeren om uiteenlopende redenen: de één wil meer grip op de koorklank, de ander wil efficiënter kunnen repeteren of beter dirigeren, en veel dirigenten willen hun repertoirekennis verbreden.

Doel

De Applicatieopleiding is dé opleiding koordirectie voor de muziekprofessional in Nederland. De opleiding heeft een duidelijk omschreven inhoud en wil de dirigent een brede visie geven, met algemene vakken en specifieke dirigeervakken maar ook met thematische modules, een stage en reflectiegesprekken. De opleiding is gericht op de dirigeerpraktijk van de dirigent en heeft een goede variatie aan werkvormen. De opleiding is vormgegeven vanuit een heldere visie op leren. De opleiding is gedegen opgezet, maar is ook flexibel, gericht op individuele leerbehoeften van de cursist.

Na het afronden van de opleiding is de dirigent in staat leiding te geven aan een breed scala van koren.

2. Uitgangspunten

2.1 Competenties van de dirigent

Er wordt nogal wat gevraagd van een dirigent: hij moet goed kunnen dirigeren, repertoirekennis hebben en efficiënt en vlot kunnen repeteren. Hij moet kunnen inspireren en motiveren, met een groep overweg kunnen en kunnen overleggen met een bestuur. Een dirigent moet ook goed kunnen zingen en begeleiden op de piano. Kortom, een dirigent moet van vele markten thuis zijn. In een opleiding voor koordirigent moeten dus veel aan bod komen, in de vorm van vaardigheden, kennis en attitude.

Zoals eerder gezegd kunnen we in dit verband globaal de competenties van een beginnende dirigent afleiden van die van de beginnende kunstvakdocent waaraan in hoofdstuk 11.1 wordt gerefereerd. Hieruit volgen de volgende competenties:

Artistiek

De dirigent kan als kunstenaar met een eigen visie het artistieke proces vormgeven, door een breed scala aan ambachtelijke kennis en vaardigheden toe te passen.

Pedagogisch en didactisch

De dirigent beschikt over de juiste pedagogische en didactische kennis en vaardigheden om op professionele wijze met groep waarmee hij werkt, een veilige en krachtige leeromgeving tot stand te brengen.

Inter-persoonlijk

De dirigent heeft het vermogen een prettig leer- en werkklimaat te creëren waarin hij oog heeft voor persoonlijke relaties en waarin op een coöperatieve en constructieve manier door betrokkenen wordt gecommuniceerd en samengewerkt.

Omgevingsgericht

De dirigent kan relevante ontwikkelingen in de samenleving signaleren en ziet daarin kansen en mogelijkheden om op een georganiseerde wijze verbinding te leggen met zijn werkomgeving.

Kritisch-reflectief

De dirigent heeft een kritische en onderzoekende houding richting zijn eigen (kunst)pedagogische en artistieke handelen, beroepsopvattingen en persoonlijke concepten en kan deze systematisch bijstellen ten bate van zijn persoonlijke en professionele ontwikkeling.

Deze competenties beschrijven vaardigheden, kennis en attitude op een algemeen niveau. Om deze competenties te verwerven moeten bepaalde lesstof en leerinhoud worden aangeboden in de opleiding. Voor de Applicatieopleiding krijgt de leerinhoud in de volgende vakken gestalte:

- Dirigeren
- Repeteren
- Programmeren
- Vocale kennis en vaardigheid
- Communiceren

2.2 Leeractiviteiten en werkvormen

Alle keuzes die betrekking hebben op de inrichting van het onderwijsleerproces vloeien logischerwijs voort uit de visie op leren, zie hoofdstuk 9.

In 9.4 wordt beschreven hoe een cursist optimaal leert. Kijken we specifiek naar de activiteiten die gevraagd worden van de cursist, dan worden veel leeractiviteiten gevraagd op de leerniveaus integreren en creatief toepassen, zoals hieronder in het overzicht te zien is. Deze leeractiviteiten doen een beroep op het hogere orde denken van cursisten. Het vraagt oude kennis met nieuwe kennis te integreren en nieuwe kennis te construeren. Er is dan bij uitstek sprake van actief leren en construeren.

Dat op de twee laatst genoemde leeractiviteiten in de opleiding zoveel accent wordt gelegd, wil niet zeggen dat de eerste twee niveaus niet belangrijk zijn of achterwege gelaten moeten worden. In het onderwijsleerproces van een Applicatieopleiding moet ook ruimte zijn voor de eerste twee leerniveaus, 'onthouden' en 'begrijpen'. Soms moeten we eerst dingen weten en begrijpen om tot integreren en toepassing over te kunnen gaan.

<i>Specifieke leeractiviteiten</i>	<i>Leerniveau</i>
Aanwijzen, benoemen, beschrijven, definiëren, Oefenen, opzeggen, stappen aangeven, vertellen	Onthouden (beheersing)
Afleiden, beredeneren, fout aangeven, onderscheiden, samenvatten, uitleggen, verdedigen, verkennen, verklaren	Begrijpen (beheersing)
Aantonen, afzetten tegen elkaar, analyseren, beargumenteren, beoordelen, classificeren, patroon zien, plannen, relateren, voorspellen	Integreren (beklijving)
Bewijzen aangeven, bewust kiezen, creëren, concluderen, Evalueren, hypothese & onderzoek opstellen, ontwerpen, Ontwikkelen, selecteren, speculeren, uitvinden	Creatief toepassen (wendbaar gebruik)

Leeractiviteiten vragen om passende werkvormen. Werkvormen dienen de leeractiviteiten aan te spreken. Ze dienen als middel om doelen te bereiken. Daarnaast is de keuze voor een bepaalde werkvorm onder meer afhankelijk van:

- groeps grootte
- tijd
- beschikbare middelen, onderwijsruimte, leeromgeving
- competenties van de docent
- beginsituatie van de deelnemers
- leerstof

Bij werkvormen die integreren en creatief toepassen op gang brengen, valt te denken aan:

- onderwijsleergesprek
- samenwerkend leren
- vragen stellen
- simulaties
- oefensituaties

Binnen het verband van de Applicatieopleiding leidt dat bijvoorbeeld tot de keuze voor practica, een stage, workshops door gastdocenten en werkstukken.

2.3 De leersituatie

De verschillende wijzen waarop een cursist optimaal leert, vragen om afwisselend, activerend onderwijs. De opleiding biedt daarom verschillende leersituaties, die ruimte bieden aan interactie en actieve ontwikkeling. Er worden verschillende contexten aangeboden die elk hun waarde hebben. De verschillende leersituaties worden hier globaal omschreven.

De lessen

Tijdens de lessen wordt aan een technische en theoretische basis gewerkt. Vaardigheden worden geoefend, kennis en attitudes worden door de docent aangeboden en door de cursist opgezocht en geïntegreerd in zijn functioneren.

Het practicum

Het practicum vormt een rijke oefensituatie voor de cursisten; technische en theoretische kennis en vaardigheden worden in de praktijk gebracht onder begeleiding van een docent. Een belangrijk aspect van het practicum is de observatie, waardoor samenwerken en elkaar feedback geven vanzelfsprekend wordt.

De stage

De stage is bij uitstek een situatie waarin sprake is van 'ontdekkend leren'. Een goede stageplek is een krachtige leeromgeving. Naast het observeren tijdens de stage, dient de cursist ook actief te zijn, waarbij het roer door de stagebegeleider geleidelijk wordt overgegeven aan de cursist. Tijdens een stage leert de cursist van een goede dirigent door te observeren en door de aanwijzingen die hij krijgt, en doet de cursist ervaring op in het werken met een goed koor.

Het portfolio

Het portfolio bestaat uit documenten waaruit blijkt hoe de studie van de cursist verloopt. In het portfolio staan de uitgangspunten, de leerdoelen, de werkstukken, de resultaten en de belangrijkste leermomenten. Het portfolio biedt stof voor evaluatiegesprekken en het afrondend examen. Het levert reflectiemogelijkheden op.

De workshop

In de workshop worden specifieke en specialistische kennis en vaardigheden aangereikt door gastdocenten, dikwijls in een combinatie van een practicum en onderwijsleergesprek, afhankelijk van het onderwerp.

Het eindexamenconcert

Het eindexamenconcert vormt vanwege haar bijzondere aard en de beslissende beoordeling van de docenten en een extern deskundige een belangrijk moment in de opleiding. De aard van de opleiding en van de discipline, namelijk podiumkunst, vereisen een openbaar concert als vorm waarin het examen wordt afgenomen.

Niet alleen laat de cursist hierin het resultaat zien van goede repetities, of van hoe hij met een koor kan werken.

Hij toont ook hoe hij omgaat met een optreden en hoe hij zich tot het publiek verhoudt. In die zin is het eindexamen één van de meest aan de praktijk gerelateerde en waardevolle leersituaties van de opleiding.

De digitale leeromgeving

Een digitale leeromgeving kan ingezet worden als aanvulling op bovenstaande leersituaties. Een digitale leeromgeving brengt verschillende didactische en leerfuncties in één altijd toegankelijk systeem onder. Bij de Applicatieopleiding kan een digitale leeromgeving niet alleen als middel worden ingezet om het leerproces te ondersteunen, maar dient ook een doel op zich als het gaat om digitale vaardigheid en mediawijsheid.

Een digitale leeromgeving kan allerlei vormen aannemen, van een eenvoudige website tot een interactieve game. Hoewel er steeds meer veelbelovende voorbeelden zijn van betekenisvolle ontdekkingsrijke digitale leeromgevingen, is het uiteraard niet noodzakelijk voor de opleiding tot dirigent een leeromgeving te ontwikkelen die voorzien is van de nieuwste snufjes.

Het meest voor de hand liggend voor de Applicatieopleiding is de vorm van een eenvoudig online platform of een community of learners waar verschillende functies samenkomen. De digitale leeromgeving kan dienen als instructiemiddel, informatiebron en communicatiemiddel. Functionaliteiten op elke plaats en tijd kunnen worden benut waardoor de deelnemers hun eigen kennis kunnen opbouwen in interactie met andere deelnemers en de docenten.

De digitale leeromgeving biedt veel flexibiliteit. Lesmateriaal kan bijvoorbeeld eenvoudig up-to-date gehouden worden en op actualiteiten kan snel worden ingespeeld. Zo kan men doorlinken naar websites, filmpjes tonen of onderling discussiëren op een forum. Een digitale leeromgeving kan een uitkomst bieden bij opleidingen met een beperkt aantal contacturen.

3. De onderdelen van de Applicatieopleiding

3.1 Lesstof

De lesstof wordt gestructureerd aangeboden in lessen in vijf verschillende vakken:

- Dirigeren
- Repeteren
- Programmeren
- Vocale kennis en vaardigheid
- Communiceren

De lesstof van de verschillende vakken is niet strikt te scheiden, maar kan in elkaar overlopen of op elkaar aansluiten.

3.2 Practicum

Het practicum sluit aan bij de behandelde stof in de lessen en geeft de cursisten de gelegenheid om de opgedane theoretische basiskennis in de praktijk te brengen.

Voor het practicum vormen de cursisten het koor waarmee elke cursist werkt. Het koor wordt, indien mogelijk, aangevuld met gastzangers zodat een representatief en uitgebalanceerd koor ontstaat.

Tijdens het practicum repeteren de cursisten met het koor en ontvangen ter plekke aanwijzingen van de docent en achteraf een feedback. Per jaar vinden er 3 tot 4 practica plaats.

3.3 Portfolio

Elke cursist houdt een portfolio bij. Dit bestaat uit documenten waaruit blijkt hoe de ontwikkeling van de cursist is verlopen. In het portfolio staan de uitgangspunten, de leerdoelen, de werkstukken, de resultaten en de belangrijkste leermomenten.

Het portfolio helpt de cursist bij het formuleren van leerdoelen en helpt de cursist om zicht te houden op de eigen ontwikkeling. Het portfolio dient als basis voor een afsluitend gesprek van de opleiding tussen docenten en de cursist en dient als eindtoets voor de vakken Programmeren en Communiceren, zie 7.2. Een portfolio bevat:

1. Het persoonlijke ontwikkelingsplan (POP)

- Een beschrijving van de motivatie van de cursist voor het volgen van de Applicatieopleiding: doelstellingen die hij zich stelt en verwachtingen die hij heeft (zie toelatingseisen)
- Een gedurende de cursus regelmatig bijgehouden verslag van de persoonlijke ontwikkeling
- Een aan het einde van de cursus reflectie op zijn ontwikkeling in het algemeen gedurende de opleiding, wat betreft communiceren, dirigeren, repeteren en programmeren

2. Persoonlijke feedback

- minimaal twee schriftelijke feedbacks op de communicatieve vaardigheden van de cursist door een ander dan docent of stagebegeleider bijvoorbeeld een koorlid /collega / deskundige

3. Video

- Een video opname van een repetitie van maximaal een half uur met een eigen koor van de cursist, en een korte, schriftelijke reflectie daarop door de cursist

4. Stageverslag

- beschrijving van de eerste repetitie met aandacht voor dirigent, koor, repertoire, repetitie, werksfeer.
- beschrijving/plan voor de inzingoefening van de tweede repetitie
- evaluatie van de tweede repetitie
- beschrijving van repetitieplan voor de derde en vierde repetitie
- evaluatie van de derde en vierde repetitie
- korte totaal evaluatie
- het ingevulde evaluatieformulier door de dirigent (zie bijlage)

5. Programma's

- een a capella programma met een tijdsduur van ongeveer een uur voor een specifiek omschreven koor
- een avondvullend programma met pauze, eventueel met instrumentale begeleiding, voor een specifiek omschreven koor
- het programma van het eindexamen

6. Projectplan

In het projectplan toont de cursist hoe hij op een creatieve manier en met realiteitszin een programma samenstelt. Hij geeft een inhoudelijke informatie en een verantwoording van de programmakeuze, hij beschrijft relevante organisatorische aspecten en hij geeft weer hoe hij over het project na afloop wil reflecteren. Voor een exacte beschrijving van het projectplan, zie de toetsing programmeren in paragraaf 11.2.

3.4 Stage

De cursist loopt tijdens de opleiding een korte stage bij een bestaand koor en de dirigent daarvan. De cursist zoekt zelf een koor en dirigent om stage bij te lopen. De cursusleider kan de cursist eventueel helpen bij het vinden van een geschikt koor en dirigent. De cursist wordt geacht zelf het koor te benaderen en de stage verder vorm te geven. Deze werkwijze levert betrokkenheid van de cursist bij de stage.

Een stage kan bijvoorbeeld als volgt ingevuld worden. De cursist is aanwezig bij vier – liefst aaneengesloten – repetities:

- in de eerste repetitie observeert de cursist de repetitie en maakt daarvan een kort verslag
- in de tweede repetitie verzorgt de cursist het inzingen met het koor
- de dirigent geeft de cursist aanwijzingen om het inzingen te verbeteren
- in de derde repetitie zingt de cursist in met het koor en repeteert daarna ongeveer twintig minuten met het koor
- de dirigent geeft de cursist aanwijzingen om het repeteren te verbeteren
- in de vierde repetitie repeteert de cursist opnieuw ongeveer twintig minuten met het koor
- de cursist maakt een stageverslag, waarin staat hoe de stage is verlopen en wat er is geleerd tijdens de stage
- door de stagebegeleider wordt een stageverslag gemaakt over de verrichtingen van de cursist

3.5 Workshop of gastles

De organiserende instantie van de opleiding heeft de mogelijkheid om workshops of gastlessen op te nemen in de Applicatieopleiding. Deze worden gegeven door gastdocenten die specialisten zijn op hun vakgebied. Mogelijke onderwerpen zijn:

- Specifieke zangmethodieken
- Gregoriaans
- Polyfonie
- Lichte muziek
- Wereldmuziek
- Barbershop
- Improvisatie
- Werken met een instrumentaal ensemble, band of een combo
- Podiumpresentatie
- De financiële organisatie van een koor / subsidies aanvragen

De workshops kunnen toegankelijk gemaakt worden voor dirigenten van buiten de opleiding, waardoor er extra inkomsten gegenereerd worden en bekendheid van de opleiding vergroot wordt en er ontstaat uitwisseling tussen de Applicatieopleiding en de dirigenten in het veld. Verder kan door het aanbod van specifieke workshops de opleiding haar eigen profiel creëren.

3.6 Eindexamenconcert

De Applicatieopleiding wordt afgesloten met een concert. Het concert bestaat voor alle cursisten uit het uitvoeren van enkele muziekstukken met een koor.

Het concert kan op verschillende manieren worden ingericht; voorop staat dat het zoveel mogelijk een voor de cursist realistische situatie van een voor publiek toegankelijk concert biedt. Zodanig dat hij optimaal in de gelegenheid is te laten zien welke competenties hij als dirigent in huis heeft. De organisatie van de eindtoets zal daar ook op gericht zijn.

Eén van de belangrijkste voorwaarden voor een zinvolle eindtoets is een goed instrument, een koor dat in staat is om de kwaliteiten van de dirigent zowel klinkend als visueel tot uitdrukking te brengen. Dat kan een eigen koor zijn, het kan ook een koor zijn dat is samengesteld uit medecursisten en aangevuld met goede zangers van buiten de opleiding.

Tijdens het concert voert de cursist een aantal composities uit die voldoen aan de volgende eisen:

- Diverse stijlen moeten aan bod komen
- Het programma bevat zowel a capella als begeleid repertoire
- Het programma duurt 10 tot 15 minuten

4. Begintermen en toelating

4.1 Toelating

De Applicatieopleiding is bedoeld voor de afgestudeerde vakmusicus die zich willen bekwamen in het dirigeren van een koor. Bewijzen van een afgeronde muziekvakopleiding in de vorm van kopieën van diploma's en cijferlijsten zijn verplicht bij de inschrijving.

Een aanvullende toelatingseis om aan de Applicatieopleiding deel te nemen, is dat de cursist de leiding heeft over tenminste één vast koor dat wekelijks repeteert. Het is een voorwaarde om dat wat geleerd wordt tijdens de opleiding meteen in de praktijk te kunnen uitproberen en verder te kunnen ontwikkelen.

De kennis, vaardigheden en attitude van de cursist moeten bij aanvang van de opleiding van voldoende niveau zijn om toegelaten te worden tot de Applicatieopleiding. Het ingangsniveau van de cursist is beschreven in de begintermen van de opleiding. De begintermen zijn concreet gemaakt in de indicatoren, zodat ze meetbaar en toetsbaar zijn.

Daarnaast is het belangrijk dat er gekeken wordt naar de ontwikkelbaarheid en motivatie van een cursist. Een schriftelijke weergave hiervan door de cursist vormt het eerste onderdeel van het persoonlijk ontwikkelingsplan (POP) dat de cursist gaat opbouwen tijdens de opleiding.

4.2 Begintermen

Hieronder volgen de begintermen voor de toelating tot de Applicatieopleiding.

Begintermen dirigeren

- heeft een basale dirigeertechniek
- geeft blijk van aanleg voor dirigeren
- lijkt zich te kunnen ontwikkelen

Indicatoren:

- dirigeert enkele dirigeerschema's
- maakt een voorbereidende dirigeerbeweging, en is tempovast
- dirigeert basaal dynamiek en karakter
- reageert adequaat op aanwijzingen van docenten

Begintermen vocale kennis en vaardigheid

- beschikt over een bruikbare zangtechniek
- is in staat om zich muzikaal en expressief te uiten in het zingen

Indicatoren:

- neemt een goede houding aan tijdens het zingen
- heeft een goede ademtechniek
- zingt zuiver
- kan legato zingen
- kan muzikaal en expressief zingen

Begintermen algemene vakken

Pianospelen

- heeft relevante en toepasbare instrumentale vaardigheid op een toetsinstrument

Algemene Muziektheorie en Solfège

- heeft relevante en toepasbare kennis van, en vaardigheid in de algemene muziektheorie en solfège, als onderdeel van een afgeronde muziekvakopleiding

Muzikale vaardigheid

- kan zich op een instrument naar keuze goed muzikaal uitdrukken op een technisch hoog niveau

4.3 Persoonlijk Ontwikkelingsplan (POP)

Het persoonlijk ontwikkelingsplan wordt door de cursist tijdens de opleiding samengesteld en bij gehouden en vormt onderdeel van het tijdens de cursus samengestelde portfolio.

Het begin van het POP vormt een onderdeel van de toelating. Voor zijn toelating beschrijft hij in ongeveer 250 woorden:

- wat is zijn motivatie om de Applicatieopleiding te willen volgen
- welke kennis wil hij zich eigen maken en welke vaardigheden wil hij ontwikkelen in de opleiding
- welk koor of welke koren dirigeert hij momenteel

4.4 Toelatingsexamen

In het toelatingsexamen wordt bepaald of de cursist deel mag nemen aan de Applicatieopleiding. Er wordt bepaald of de cursist voldoet aan het ingangsniveau van de Applicatieopleiding aan de hand van de begintermen, persoonlijke ontwikkelbaarheid en motivatie. De toelatingscommissie bestaat uit de cursusleider, aangevuld met tenminste één andere docent aan de opleiding.

Tijdens het toelatingsexamen worden de begintermen van dirigeren, vocale kennis en vaardigheid, en het pianospelen individueel getoetst. Tijdens het toelatingsexamen wordt de cursist gevraagd een partituur te spelen, partijen te zingen, een koorwerk te dirigeren en zijn persoonlijke motivatie onder woorden te brengen. Eventueel wordt aan de cursist gevraagd om kort met een door de organisator van de opleiding geregeld koor te repeteren.

Van het toelatingsexamen wordt een schriftelijk verslag overhandigd aan de cursist, waarin vermeld staat of hij is toegelaten.

Dit kan ook voorwaardelijk zijn, als bijvoorbeeld bepaalde onderdelen van het toelatingsexamen niet voldoen aan het beginniveau van de Applicatieopleiding. Wanneer er ondertussen voldoende compensatie is op andere gebieden kan er toch met de opleiding gestart worden. Bij een voorwaardelijke aanname wordt de cursist de gelegenheid geboden om het onderdeel dat onvoldoende is, binnen een duidelijk afgesproken termijn te verbeteren. Als dit binnen deze termijn verbeterd is, kan de cursist alsnog definitief toegelaten worden tot de Applicatieopleiding.

5. Eindtermen en toetsing

5.1 Eindtermen

Het beoogde eindniveau van de Applicatieopleiding is vastgelegd in de eindtermen van de opleiding waarin de te ontwikkelen vaardigheden, kennis en attitudes geformuleerd zijn. De eindtermen zijn concreet gemaakt in de indicatoren, zodat ze meetbaar en toetsbaar zijn. Om het onderdeel communiceren een duidelijke plaats in de opleidingen te geven, zijn er eindtermen voor geformuleerd die ook getoetst kunnen worden. Omdat communiceren onlosmakelijk verbonden is met het dirigeren, repeteren en programmeren zijn de eindtermen communiceren bij deze vakken ondergebracht en gemarkeerd met een *.

Ook het vak vocale kennis en vaardigheid kan geïntegreerd worden in andere vakken, zoals dirigeren en repeteren. Daarnaast wordt aanbevolen om voor dit vak een vakdocent uit te nodigen voor het verzorgen van groepslessen en voor het individueel begeleiden van cursisten die dat expliciet nodig hebben.

Eindtermen dirigeren

- heeft een heldere dirigeertechniek
- laat een muzikale interpretatie en emotie zien tijdens het dirigeren in gebaar, mimiek en fysieke uitstraling
- communiceert tijdens het dirigeren door zijn gebaar op affectieve wijze*

Indicatoren:

- neemt een goede fysieke houding aan tijdens het dirigeren
- beschikt over een soepele en vloeiende basisbeweging tijdens het dirigeren
- dirigeert verschillende dirigeerschema's
- kan een onderverdeeld dirigeerschema dirigeren
- kan veranderingen van maatsoorten dirigeren
- maakt onderscheid in een activerende en een doorgaande dirigeerbeweging
- geeft inzetten op en binnen de tel aan in elk dirigeerschema
- dirigeert afsluitingen, fermates, ademhalingsplaatsen, rusten, lange noten en cesuren
- dirigeert tempoveranderingen, dynamische veranderingen en veranderingen van karakter en klankkleur
- gebruikt tijdens het dirigeren een onafhankelijke linkerhand waarmee inzetten, accenten en dynamiek aangegeven worden
- gebruikt een ondersteunende en gevarieerde mimiek tijdens het dirigeren*
- straalt muzikaliteit en gedrevenheid uit tijdens het dirigeren*
- inspireert zangers en musici door zijn algemene uitstraling tijdens het dirigeren*
- maakt (oog)contact met de koorleden zodat deze zich betrokken voelen*
- hanteert de lichaamstaal, mimiek en gestiek effectief*

Eindtermen Repeteren

- beschikt over een efficiënte en effectieve repetitietechniek
- plant en structureert een repetitie - korte termijn
- plant en structureert een repetitieproces - middellange en lange termijn
- is in staat tijdens het repeteren een klankvoorstelling te realiseren
- creëert een veilig en inspirerend werkklimaat*

Indicatoren:

- bereidt de partituur en de repetitie voor:
 - weet hoe de partituur klinkt (klankvoorstelling)
 - kan de partituur dirigeren
 - kan iets vertellen over de achtergrond en context van de partituur (analyse)
 - kan de tekst goed uitspreken en weet de betekenis van de tekst
 - schat de beginsituatie van de repetitie goed in

- formuleert doelstellingen voor de repetitie
- bedenkt strategieën om zijn doelstelling tijdens de repetitie te realiseren (werkvormen)
- maakt een planning van de repetitie
- werkt tijdens de repetitie vanuit zijn voorbereiding
 - realiseert doelstellingen
 - houdt zich aan de planning
 - varieert met verschillende werkvormen
 - heeft een goed werktempo en varieert hierin
 - geeft vocaal-technische aanwijzingen ter verbetering van de klank
 - weet een muzikale sfeer en klankvoorstelling over te brengen
- werkt aan een veilig en inspirerend werkklimaat*
 - stimuleert het nemen van initiatief en verantwoordelijkheid binnen het koor*
 - houdt in zijn taalgebruik, omgangsvormen en manier van communiceren rekening met het niveau en de leefwereld van de koorleden*
 - luistert naar de koorleden en reageert op wat er sociaal gebeurt in het koor*
 - laat iedereen in zijn waarde en zorgt ervoor dat de koorleden respect opbrengen voor hem en voor elkaar*
 - gebruikt vaktermen die bekend zijn bij de koorleden, of zo nodig worden uitgelegd, waardoor de aanwijzingen betekenis hebben*
 - spreekt op een prettige manier, met voldoende rust, helderheid en nadruk*
 - zendt verbale en non verbale boodschappen uit die in overeenstemming zijn met elkaar*
 - geeft opbouwende instructies en feedback*
- evalueert na de repetitie zijn voorbereiding en repetitie*

Eindtermen programmeren

- stelt programma's samen voor de korte en lange(re) termijn afgestemd op de kwaliteiten van het ensemble en aansluitend bij het doel van een repetitieproces
- beschikt over een brede repertoirekennis
- staat open voor en is nieuwsgierig naar nieuw repertoire

Indicatoren:

- stelt programma's samen van verschillende lengtes voor verschillende koorformaties
- kent de titels en globaal de inhoud van de meest gebruikelijke koorbundels, zoals Ars Musica, Chor Aktuell, Das Schulchor, Oxford Book of English Madrigals, Oxford Book of French Chansons, Oxford Book of Tudor Anthems, Madrigals & Partsong, European Sacred Music, Europa Cantat bundels
- kent uitgangspunten van een goede programmering voor korte en lange termijn
- zoekt op verschillende manieren naar nieuw repertoire: websites, catalogi, bibliotheken, opera omnia edities, enz.

Eindtermen vocale vaardigheid en kennis

- beschikt over een goede zangtechniek
- is in staat om zich muzikaal en expressief te uiten in het zingen
- heeft relevante en toepasbare kennis over stemvorming en klank- en koorvorming

Indicatoren:

- neemt een goede houding aan tijdens het zingen
- heeft een goede ademtechniek
- zingt zuiver
- zingt goed legato
- is muzikaal expressief tijdens het zingen
- stelt relevante inzingprogramma's samen ter voorbereiding op een koorrepetitie
- geeft in een koorpartituur vocale moeilijkheden aan
- kent strategieën om vocale problemen in een koorpartij op te lossen
- kent methoden om gericht aan klank- en koorvorming te werken

- heeft kennis over houding, ademhaling, het gebruik van resonans, klinkervorming, articulatie en registers

5.2 Toetsing

Bovenstaande eindtermen moeten getoetst worden. Indicatoren zijn zo concreet mogelijk geformuleerd om kennis, vaardigheden, inzicht en attitudes meetbaar en toetsbaar te maken. Hieronder volgen de verschillende toetsingen waarmee zicht wordt verkregen op de ontwikkelingen van de kennis, vaardigheden en attitudes van de cursist. Er is ook aangegeven in welke fase van de opleiding de toetsing plaatsheeft en een indicatie van de tijdsduur die ermee gemoeid is.

Toetsing dirigeren

- dirigeert enkele technische oefeningen waarin genoemde indicatoren worden getoetst (15 minuten)
- dirigeert tijdens een concert (10 minuten) waarin: een vooraf met het koor ingestudeerd a capella werk van enkele minuten wordt uitgevoerd
- een vooraf met het koor ingestudeerd begeleid werk (piano, orgel of klein instrumentaal ensemble) van enkele minuten wordt uitgevoerd

Toetsing repeteren

- repeteert met een koor aan een minimaal vierstemmige koorzetting waarin de hier bovengenoemde indicatoren getoetst worden (15 minuten)

Toetsing programmeren

- Stelt twee programma's samen
 - een a capella programma met een tijdsduur van ongeveer een uur voor een specifiek omschreven koor
 - een avondvullend programma met pauze, eventueel met instrumentale begeleiding, voor een specifiek omschreven koor
- Maakt aan de hand van één van bovengenoemde programma's een projectplan, waarin hij beschrijft:

Artistiek concept

- het idee, de droom, de fantasie, de inspiratie
Waarom dit programma, met deze werken, in deze samenhang, in deze bezetting?
Wat voor beelden levert dat op en welke gevolgen heeft dat voor de uitvoeringslocatie, voor de vormgeving en opstelling of voor het tijdstip en duur van de uitvoering of voor samenwerkingspartners?
- achtergrond en analyse van het programma
Wat is de context van het programma? Wat speelde er op cultureel, maatschappelijk en politiek terrein? En wat zijn de grote kunstenaars/componisten en belangwekkend gebeurtenissen uit deze tijd? Hoe verhoudt het programma zich tot hen?
- achtergrond en analyse van de werken
Wat is de inhoud van de werken? Welke belevingswereld wordt opgeroepen door de tekst en hoe wordt de tekst verklankt? Wat betekent dit voor de muzikale interpretatie?

Organisatorische uitwerking

- Repetitierooster en repetitieplan
Hoeveel tijd is nodig voor het programma en hoe ziet binnen de repetitieperiode de planning eruit? Zijn er belangrijke momenten/fases in de repetitieperiode? Hoe realiseer je doelstellingen per repetitie en per fase en hoe weet je of je op schema zit?

- Voorbereiding, planning en taakverdeling
Wat is nodig om het programma te realiseren en hoe kan dat goed gepland en bemand worden?

Evaluatie

Wat is belangrijk voor de evaluatie? Hoe organiseer je die en wie betrek je daar bij?
Hoe kun je ervoor zorgen dat opgedane ervaringen en leermomenten in de toekomst gebruikt worden?

Toetsing communiceren

Voert een gesprek over de portfolio (30 minuten). Het portfolio bestaat uit:

1. persoonlijke ontwikkelingsplan (POP)
2. persoonlijke feedbacks: schriftelijke feedbacks op de communicatieve vaardigheden door anderen (koorleden, collega's, docenten)
3. een video opname van een repetitie van ongeveer een half uur met een eigen koor en een schriftelijke reflectie daarop
4. het stageverslag, zie 3.4
5. twee samengestelde programma's, zie toetsing programmeren
6. het projectplan, zie toetsing programmeren

Toetsing vocale vaardigheid en kennis

Tijdens het toetsen repetitietechniek

- Verzorgt een sessie stem- en koorvorming (10 minuten)
- Zingt zuiver en duidelijk voor
- Werkt tijdens zijn repetitie aan koorclank en vocaliteit en geeft blijk kennis te hebben van vocale aspecten tijdens het koorzingen
- Zingt en draagt een vooraf ingestudeerd lied voor

5.3 Eindexamenconcert

De cursist mag deelnemen aan het eindexamenconcert als er aan de volgende voorwaarden is voldaan:

- de cursist heeft alle overige onderdelen goed afgesloten behaald
- de cursist is voldoende aanwezig geweest bij de lessen en het practicum (het percentage dat de cursist aanwezig moet zijn wordt vastgelegd in het Opleidingsplan van de instelling)

Het eindexamenconcert is het belangrijkste toetsingsmoment van de Applicatieopleiding. De cursist laat daarin zien verschillende aspecten van het dirigeren te kunnen integreren. De verschillende leerinhouden van de opleiding worden in het eindexamenconcert geïntegreerd getoetst.

De examencommissie beoordeelt de cursist tijdens het eindexamenconcert aan de hand van de eindtermen en indicatoren van alle verschillende vakken.

6. De organisatie van de Applicatieopleiding

6.1 Studielast

Het aantal contacturen in de Applicatieopleiding opleiding is ongeveer 120 uur. Hieronder staat een mogelijke verdeling van de uren in de opleiding:

	Uren
1. Dirigeren	40
2. Programmeren	10
3. Repeteren	35
4. Gastlessen	10
5. Vocale kennis en vaardigheid	15
Toetsen en examens	10
Totaal	120

De cursist wordt geacht om ongeveer 120 uur te besteden aan zelfstudie, de stage, het maken van werkstukken en het bijhouden van het studiedossier. Hieronder staat een mogelijke verdeling van het aantal uren dat een cursist nodig heeft voor de verschillende onderdelen:

	Uren
Voorbereiden dirigeren	20
Voorbereiden partituren	20
Lezen literatuur	10
Vocale kennis en vaardigheid	20
Stage	15
Maken werkstukken	15
Bijhouden portfolio	20
Totaal	120

De totale studiedruk zou daarmee op 240 uur komen. De exacte studiedruk wordt vastgelegd in het Opleidingsplan.

1. Aantal cursisten

Het aantal cursisten van de Applicatieopleiding ligt idealiter tussen de 10 en 15. Als de groep groter dan 15 is, wordt het voor de docent moeilijk om voldoende individuele aandacht te geven aan de cursisten. Als de groep kleiner dan 10 is, kan er uit de cursisten geen werkbaar practicumkoor worden gevormd. Dit laatste kan eventueel worden ondervangen door externe zangers te betrekken bij het practicum.

2. Opleidingsplan

De instantie die de Applicatieopleiding organiseert, werkt de richtlijnen die in dit document zijn beschreven uit tot een concreet Opleidingsplan. In een Opleidingsplan wordt onder andere vastgelegd:

- de totale studiedruk
- uit hoeveel lessen de opleiding bestaat
- het percentage van de lessen dat de cursist moet bijwonen
- specificatie van de inhoud van de lessen

- de docenten die lesgeven
- het repertoire dat bij het Practicum wordt gezongen
- de verschillende toetsen die er worden afgenomen
- de eisen die gesteld worden aan de werkstukken
- de eisen die gesteld worden aan de toetsen en examens en het Eindexamenconcert

Het opleidingswerkplan beschrijft verder:

- de beoogde cursist
- de organisatie van de opleiding
- de taken van de docenten en van de gastdocenten
- de kwaliteitszorg
- toekomstplannen

3. Team van de Applicatieopleiding

Coördinator

De coördinator is verantwoordelijk voor de organisatie van de opleiding. Daaronder vallen:

- financiën
- publiciteit
- cursusruimte
- concertzaal voor het examen
- inschrijvingen
- contracten
- diploma's
- afstemming binnen de instelling
- afstemming met de cursusleider
- evaluaties
- klachtenprocedures
- certificering

Cursusleider

De cursusleider is verantwoordelijk voor de inhoud van de opleiding. De cursusleider is één van de docenten van de opleiding en is het centrale aanspreekpunt voor de cursisten, de docenten, gastdocenten, de coördinator en de externe deskundige. De cursusleider zorgt voor:

- studiewerkplan
- lesrooster
- toelatingstesten
- repertoire (in overleg met de andere docenten)
- literatuur (in overleg met de andere docenten)
- stages
- afstemming met de overige docenten
- benadering / afstemming van gastdocenten
- studiebegeleiding
- benadering extern deskundige

Docenten

De docenten zijn verantwoordelijk voor de inhoud van de lessen. Elke docent maakt lesplannen op basis van het Opleidingsplan en stemt de inhoud af met de cursusleider.

Van alle docenten wordt verwacht:

- een relevante conservatoriumstudie (of een vergelijkbare studie)
- didactische kwaliteiten
- relevante werkervaring
- kennis van het werkveld

Voor de diversiteit van het onderwijs is het wenselijk dat de lessen gegeven worden door meerdere docenten.

Gastdocenten

De gastdocenten worden eenmalig aangetrokken om een workshop te geven over een specifiek onderwerp. De gastdocent stemt de inhoud van workshop af met de cursusleider.

Van een gastdocent wordt verwacht:

- expertise in zijn vakgebied
- didactische kwaliteiten

Externe deskundige

Bij het eindexamenconcert en het examen repetitietechniek is een externe deskundige aanwezig om de kwaliteit en de objectiviteit van de beoordeling te waarborgen. De externe deskundige is bij voorkeur iemand:

- met een conservatoriumstudie koordirectie (of gelijkwaardige opleiding)
- met kennis van het kunstvakonderwijs en van de wereld van de vocale muziek
- met kennis van het opleidingsplan en van de landelijke richtlijn van de opleiding

4. Urenaantal voor het team

Het aantal uren dat voor de Applicatieopleiding is ongeveer als volgt:

	Uren
Coördinator	15
Cursusleider	30
Docenten	160
Docentenoverleg	16
Gastdocenten	25
Toelatingen	10
Eindexamen	16
Externe deskundige	8
Totaal	280

Het aantal uren voor de docenten is hoger dan het aantal contacturen van de cursisten, omdat er soms meerdere docenten tegelijkertijd aanwezig zijn op de bijeenkomsten. De precieze tijdsbesteding wordt vastgelegd in het opleidingswerkplan

5. Onderwijsruimte

Aan de onderwijsruimte moet aan de volgende voorwaarden voldoen:

- een goede akoestiek om in te zingen
- voldoende ruimte om een kooropstelling te maken
- voldoende tafels en stoelen, zodat de cursisten aan een tafel kunnen zitten tijdens de lessen
- een piano
- een schoolbord met muzieklijnen of een whiteboard met muzieklijnen

6. De organisatie van het eindexamen

De organiserende instantie zorgt voor de volgende zaken voor het eindexamen:

- een geschikte locatie
- een podium, met eventueel een piano
- een draaiboek van het examen

- een programmaboekje voor het publiek
- beoordelingsformulieren voor de examencommissie
- diploma's
- eventuele cijferlijsten voor bij de diploma's

Daarnaast biedt het eindexamen vanwege haar openbaar karakter bij uitstek de gelegenheid om de opleiding te promoten en er een feestelijk karakter aan te geven.

In de examencommissie zitten de cursusleider, de docenten van de opleiding en een externe deskundige. De externe deskundige waarborgt de objectiviteit van de beoordeling.

De externe deskundige moet zich voor kunnen bereiden. Van te voren wordt hem daarom het opleidingsplan en de inhoudelijke richtlijnen van de opleiding toegestuurd. Bij het eindexamen hebben alle commissieleden inzage in de studiedossiers van de cursisten en in de partituren van de stukken die worden uitgevoerd.

Bij het behalen van een voldoende voor het examen krijgt de cursist een diploma uitgereikt. Het diploma wordt verstrekt door de stichting Kunstkeur. De organiserende instantie kan de diploma's bij Kunstkeur aanvragen.

7. Certificering

De kwaliteitsbewaking van de kunsteducatie in Nederland ligt december 2012 nog bij de stichting Kunstkeur. De kwaliteitsbewaking en certificering van kaderopleidingen wordt gedaan door de Commissie Educatie Amateurkunst (CEA). Deze commissie werkt onder verantwoordelijkheid van Kunstkeur. Criteria voor certificering zijn te vinden op de website van Kunstkeur. Alleen een gecertificeerde opleiding mag aan geslaagden een diploma namens Kunstkeur uitreiken.

Bij certificering staat de inhoud van de opleiding centraal. Daarnaast wordt er ook gekeken naar:

- de visie van de opleiding
- kwaliteit van de docenten
- bevindingen van deelnemers, docenten en externe deskundigen
- accommodatie, stageplaatsen, practicumkoor, enzovoort
- systeem voor klachtenbehandeling

Voor de certificering van een opleiding brengt een onafhankelijk deskundige eens in de drie of vier jaar een bezoek.

Deze deskundige bestudeert het opleidingswerkplan en houdt gesprekken met de coördinator, studieleider, docenten en enkele cursisten. De deskundige beoordeelt of de opleiding in overeenstemming is met de landelijke richtlijn.

8 . Publiciteit

Er zijn in Nederland vele vakmusici bezig met koormuziek. Voor de Applicatieopleiding bestaat dus een ruime doelgroep. Het is nodig om de opleiding niet alleen op lokaal niveau onder de aandacht te brengen, maar ook op provinciaal en nationaal niveau. Samenwerking en afstemming met andere aanbieders is daarvoor aan te bevelen.

Manieren om de opleiding onder de aandacht te brengen zijn:

- aankondiging van de opleiding in vakbladen, zoals Zing Magazine
- de stages
- de workshops toegankelijk te maken voor dirigenten van buiten de opleiding
- de examen dag toegankelijk te maken voor publiek
- samenwerking met andere kaderopleidingen voor dirigenten
- samenwerking met conservatoria

Het is verstandig om de opleiding in publicaties consequent aan te duiden als Applicatieopleiding, kaderopleiding voor koordirigenten. De term kaderopleiding geeft de status van de opleiding aan in vergelijking tot de term vakopleiding. De term is bekend bij educatieve instellingen en aanbieders en bij betrokkenen in de koorwereld. De indruk moet vermeden worden dat het gaat om een beroepsopleiding.

9. Klachtenbehandeling

De organiserende instelling stelt een klachtenregeling op. De klachten kunnen betrekking hebben op:

- de organisatie van de opleiding
- de inhoud van de opleiding
- de docenten
- de beoordeling van toetsen en het examen

Indien een cursist niet tevreden is, wordt dit in principe eerst besproken met de direct betrokkene. In de meeste gevallen is dit de cursusleider. Indien dit niet tot een oplossing leidt, is de coördinator van de opleiding het aanspreekpunt. Wanneer ook dat niet tot een oplossing leidt kan de directeur van de organiserende instantie worden aangesproken. Als dat tenslotte ook niet tot een oplossing leidt, kan de cursist zich wenden tot de stichting Kunstkeur.

10. Kwaliteitszorg

Aan het einde van de Applicatieopleiding wordt de cursisten verzocht een evaluatieformulier over de opleiding in te vullen. De coördinator, de cursusleider en de docenten evalueren samen de opleiding en nemen daarbij de ingeleverde evaluaties van de cursisten als uitgangspunt. Zij maken een evaluatieverslag. Daarin staan afspraken over verbeteringen die doorgevoerd kunnen worden in de volgende keer dat de opleiding wordt georganiseerd.

Deze vorm van kwaliteitszorg en verslaglegging is voorwaardelijk voor certificering bij Kunstkeur.

Algemeen Deel

7. Verkenning

In dit hoofdstuk bekijken we in vogelvlucht wie de amateurkunstenaar is en welke actuele ontwikkelingen van belang zijn voor (potentiële) aanbieders van kunsteducatie.

7.1 Wie is die amateurkunstenaar?

Wie overweegt cursussen of workshops te organiseren, moet weten voor wie hij dat doet. Want dé amateurkunstenaar bestaat niet!

Uit de Monitor Amateurkunst die Kunstfactor jaarlijks publiceert, blijkt dat ruim zeven miljoen Nederlanders zich op de een of andere manier met actieve kunstparticipatie bezighouden. Zij richten zich op een groot aantal verschillende kunstdisciplines, dat bovendien nog toeneemt (denk bijvoorbeeld aan nieuwe media).

Inhoud en doelen van cursussen en workshops moeten passen bij de aanbieder, maar ook aansluiten bij de behoefte van deelnemers.

De intensiteit waarmee amateurkunstenaars actief zijn, loopt sterk uiteen. Sommigen wijden zich jarenlang aan een kunstdiscipline. Anderen zijn het ene jaar actief op het toneel, maar gaan een jaar later met net zoveel enthousiasme schilderen.

Ook de ambitie waarmee amateurkunstenaars actief zijn, verschilt sterk. Sommigen zien hun activiteiten als een hobby, waarbij de sociale contacten minstens zo belangrijk zijn als de kunstdiscipline. Anderen willen excelleren, hun persoonlijke top halen en zich het liefst presenteren aan een publiek.

Bepaal zo helder mogelijk op welke doelgroep(en) uw cursusaanbod is

7.2 Welke aanbieders zijn actief?

De markt voor aanbieders van kunsteducatie is voortdurend in beweging. Amateurkunstenaars kunnen op verschillende plaatsen terecht voor hun activiteiten. Belangrijke aanbieders zijn Centra voor de Kunsten en muziekscholen. Ook buurt- en jeugdcentra bieden vaak verschillende vormen van kunsteducatie. Daarnaast bieden amateurkunstverenigingen vaak enige vorm van kunsteducatie, al dan niet in samenwerking met een centrum voor de kunsten of een zelfstandige kunstdocent.

Groeiend is het aantal particuliere aanbieders. Denk aan muziekdocenten of beeldende kunstenaars die hun praktijk uitbreiden met cursussen of workshops.

7.3 Actuele sociaal-culturele ontwikkelingen

Amateurkunstenaars maken deel uit van de samenleving, hebben hun invloed daarop, maar ondervinden zelf daarvan ook weer de invloeden. Aanbieders van kunsteducatie zullen daar rekening mee moeten houden.

Het rapport Toekomstverkenning Kunstbeoefening van het Sociaal en Cultureel Planbureau (A. van den Broek, 2010) noemt vijf sociaal-culturele ontwikkelingen die van belang zijn voor aanbieders van kunsteducatie:

- individualisering,
- informalisering,
- intensivering,
- internationalisering,
- informatisering.

Door deze ontwikkelingen vermindert de invloed van de traditionele cultuuruitingen. De groeiende deelname aan kunsteducatie van mensen met een niet-westerse achtergrond versterkt die ontwikkeling.

Minstens zo belangrijk is de invloed van internet en digitale hulpmiddelen. Daardoor beschikken amateurkunstenaars over een onuitputtelijke bron van inspiratie. Bovendien brengen digitale hulpmiddelen amateurkunstenaars makkelijker in contact met geestverwanten waar ook ter wereld, waarmee zij hun kunstuitingen kunnen delen en bespreken. Dat geldt niet alleen voor nieuwe, digitale

kunstvormen, maar ook voor traditionele kunstdisciplines. Via digitale communities en YouTube is het voor amateurkunstenaars erg makkelijk om beeldend werk, muziek, literatuur of dans te verspreiden en onderling te becommentariëren

Voor aanbieders van kunsteducatie is het de uitdaging om naast het al maar groeiende aanbod aan informatiebronnen en inspiratie voldoende meerwaarde te bieden aan cursisten.

7.4 Marktdenken

De hierboven geschetste sociaal-culturele ontwikkelingen betekenen een uitdaging voor aanbieders van kunsteducatie. Meer dan ooit zullen zij moeten nadenken over de inhoud en de kwaliteit van hun aanbod en de meerwaarde die zij cursisten kunnen bieden. Bovendien zullen zij de nodige flexibiliteit moeten ontwikkelen om op voortdurende veranderingen in de behoeften van cursisten te kunnen inspelen. Dat vraagt marktdenken en dus een ontwikkeling naar cultureel ondernemerschap.

Voor de breedte van de kunsteducatie kan dat positieve gevolgen hebben. Door actieve culturele ondernemers met gevoel van kansen, zal de diversiteit in het cursus- en workshopaanbod - offline en online - toenemen.

Die diversiteit heeft niet alleen betrekking op nieuwe lesinhouden en lesvormen, maar ook op dagdelen waarin cursussen worden aangeboden en doelgroepen waarop het aanbod gericht is. Wat dat betreft liggen er nog volop mogelijkheden. Aanbod gericht op bijvoorbeeld kleuters, senioren, niet-Nederlandstaligen en mensen met een fysieke, verstandelijke of psychiatrische beperking bestaat wel, maar is nog schaars. Maar ook onder traditionele doelgroepen zal altijd vraag blijven bestaan naar kwalitatief goede kunsteducatie die voldoet aan de wensen van amateurkunstenaars.

Inventariseer het huidige aanbod in de omgeving; probeer vast te stellen welke behoeften er leven.

8. Richtlijnen voor kaderopleidingen

8.1 Wat zijn kaderopleidingen?

Nederland telt talloze fotocclubs, schildersverenigingen, koren, schrijfgroepen, orkesten en theater- en dansgroepen die naar een voorstelling toewerken, een expositie willen inrichten of zich op andere wijze willen presenteren. Alle amateurkunstenaars die hierbij betrokken zijn, hebben een drijfveer om zich verder te ontwikkelen. Waar mogelijk doen zij dat onder leiding van een professionele kunstvakdocent, een afgestudeerde dirigent of een geschoold regisseur. Heel vaak echter werken amateurverenigingen onder leiding van een ervaren niet-professional. Denk bijvoorbeeld aan een amateurtheatergezelschap dat zijn meest ervaren speler vraagt de regie van een productie op zich te nemen.

De behoefte aan goed geschoold kader (dirigenten, regisseurs, dansleiders, begeleiders, etc.) voor amateurkunstverenigingen is groot. Tal van verenigingen en koepelorganisaties voor organiseren dan ook zogenaamde kaderopleidingen. Deze zijn bedoeld voor mensen die educatieve en artistieke processen van anderen willen begeleiden, maar geen kunstvakopleiding hebben gevolgd.

Kadertrainingen zijn voor enthousiaste kunstamateurs ook te beschouwen als een verdieping of zelfs een 'carrièrestap' in hun kunst.

Overigens kan het ook gaan om (semi-)professionele kunstenaars, die in een bepaalde discipline excelleren, maar geen ervaring hebben met het overdragen van hun expertise aan anderen en daarvoor ook (nog) geen officiële kwalificatie hebben.

8.2 Doel van de richtlijnen

De kwaliteit van kaderopleidingen is een belangrijk aandachtspunt voor Kunstfactor. Ter ondersteuning en stimulans van (potentiële) aanbieders van kaderopleidingen publiceert Kunstfactor per kunstdiscipline inhoudelijke richtlijnen voor die opleidingen. Deze richtlijnen dienen er toe om potentiële aanbieders te stimuleren en te inspireren. Zij bieden handvatten voor het organiseren en samenstellen van doeltreffende en kwalitatief hoogwaardige kaderopleidingen.

8.3 Wat staat er in de richtlijnen?

In de richtlijnen wordt op hoofdpunten de inhoud en de organisatie van kaderopleidingen beschreven. Daarmee bieden zij houvast aan organisaties en docenten die werken aan de ontwikkeling van een kaderopleiding of dat overwegen.

Die disciplinegerichte richtlijnen voor kaderopleidingen verschillen op een aantal punten sterk van elkaar. Dat komt onder meer omdat kunstdisciplines sterk van elkaar verschillen in tradities en achtergrond, onder meer met betrekking tot de taken van een begeleider/trainer/dirigent/regisseur van een groep (amateur)kunstenaars. Logischerwijs beïnvloeden die verschillen de inhoud van de disciplinegerichte richtlijnen voor kaderopleidingen.

De inhoudelijke disciplinegerichte richtlijnen die Kunstfactor publiceert, verschillen inhoudelijk sterk van elkaar. Tip: lees ook eens de richtlijnen van een totaal andere discipline. Dat kan inspirerend werken.

9 Visie op leren en kunsteducatie

Ervaring met (kunst)onderwijs is niet voldoende om zelf kunstonderwijs vorm te geven. Om een gedegen cursus of workshop te ontwikkelen is op z'n minst enige kennis nodig over didactiek, leerstijlen en lestheorieën. Dit hoofdstuk bespreekt een aantal basisprincipe uit de onderwijskunde, waarbij we de theorie waar mogelijk vertalen naar de praktijk van de kunsteducatie.

9.1 Facetten van amateurkunst

In paragraaf 1.1 betoogden we dat dé amateurkunstenaar niet bestaat. In het verlengde daarvan beweren we nu dat dé kunsteducatie niet bestaat. Dat heeft alles te maken met de verschillende wijzen waarop amateurs met kunst bezig kunnen zijn. Die verschillende facetten van (amateur)kunst vloeien in de praktijk vaak in elkaar over, maar zijn desalniettemin helder van elkaar te onderscheiden.

In de (amateur)kunst zijn vier facetten te onderscheiden:

- de amateurkunstenaar als uitvoerder;
- de amateurkunstenaar als maker;
- de amateurkunstenaar als kijker;
- de amateurkunstenaar als criticus.

Niet iedere amateurmuzikant wil ook componeren, niet iedere fotograaf heeft belangstelling voor het werk van professionals en niet iedere danser wil nadenken over de betekenis van bewegingen.

Ontwikkelaars en uitvoerders van cursussen voor amateurs zullen zich bewust moeten zijn van deze vier mogelijke kanten van kunstbeleving. De keuze voor een of meer van deze facetten heeft invloed op de inhoud van een cursus.

9.2 Soorten van leren

Waarom willen wij leren? Waarom willen amateurkunstenaars iets leren? Voor aanbieders van kunsteducatie is nuttig om bij deze vragen stil te staan.

Het motief voor regulier onderwijs is eenvoudig. Daarom heeft dit zogenaamde formele leren over het algemeen een duidelijke structuur en een helder doel: binnen gestructureerde grenzen (in tijd en omgeving) draagt een leraar bewust en systematisch kennis, vaardigheden en attitude over. Formeel leren leidt in de regel tot erkende diploma's en kwalificaties met een maatschappelijke waarde.

Tegenover het formele leren staat het buitenschoolse leren. Onderwijskundigen onderscheiden twee hoofdvormen: het non-formele en het informele leren.

Het non-formeel leren is, net als het formele leren, intentioneel en systematisch. Anders gezegd: deze onderwijsvorm heeft een concreet

Buitenschoolse kunsteducatie kent geen verplichtende aspecten. Deelnemers hebben daarvoor een intrinsieke drijfveer. Reden te meer om rekening te houden met hun behoeften.

doel, bijvoorbeeld gitaar leren spelen of leren volleyballen. Deze onderwijsvorm leidt in tegenstelling tot het formele leren niet tot een kwalificatie of een diploma met maatschappelijke waarde.

Datzelfde geldt voor het informele leren. Dat kent zelfs geen structuur, maar gebeurt spontaan, in een context zonder onderwijsdoeleinden. Dat neemt niet weg dat deze manier van leren erg belangrijk kan zijn, juist in de amateurkunst. Voorbeelden? Denk aan hangjongeren die elkaar coole hiphop-moves leren. Of aan amateurschrijvers die elkaars werk beoordelen. Of aan muziekbands die zich door andere bands laten inspireren om een clip op YouTube te publiceren.

Bij het non- en informele leren zijn de doelen minder scherp definieerbaar dan bij het formele leren. Vaak zijn die doelen veel persoonlijker; 'Ik wil dat gewoon kunnen', 'Mijn vrienden zijn hier ook mee bezig', 'Ik wil kijken hoe ver ik kan komen'. Hierbij is dus sprake van een intrinsieke drijfveer.

In de kunsteducatie spelen zowel non-formeel leren als informeel leren een rol. Cursussen bij Centra voor de Kunsten of andere aanbieders hebben immers vaak een concreet doel; een techniek leren gebruiken of een instrument leren bespelen. Maar vrijwel altijd hebben die cursussen ook een informeel aspect, omdat cursisten in de wandelgangen voor of na een les met elkaar praten, elkaars werk bespreken, tips uitwisselen of samen gaan spelen. Aanbieders van kunsteducatie spelen dus ook een facilitaire rol; zij brengen cursisten met dezelfde belangstelling met elkaar in contact.

Als instellingen voor non-formeel leren hebben Centra voor de Kunsten, particuliere aanbieders en verenigingen een grote mate van vrijheid om het educatief aanbod in te richten en de educatieve activiteiten vorm te geven. Slimme aanbieders houden rekening met de doelen en drijfveren van potentiële deelnemers.

9.3 Leertheorie: het constructivisme

Hoewel buitenschoolse kunsteducatie tot het non-formele of informele onderwijs behoort, zijn ook daarop formele pedagogische theorieën van toepassing. Voor aanbieders van kunsteducatie is het nuttig om enige kennis van belangrijke leertheorieën te hebben. Immers, docenten kunnen kennis en vaardigheden op verschillende manieren overdragen. Voor een optimaal resultaat daarvan is het goed om na te denken over de eigen aanpak en kennis te nemen van alternatieven daarvoor.

Enige kennis van leertheorie en leerstijlen inspireert aanbieders van kunsteducatie om na te denken over hun eigen programma en werkwijze.

In de loop van de tijd hebben pedagogen en onderwijskundigen verschillende leertheorieën ontwikkeld. De onderwijsgeschiedenis laat zien dat in verschillende tijden en in verschillende onderwijstypen verschillende leertheorieën in zwang waren. Het is niet onlogisch dat die veranderingen verband houden met ontwikkelingen in de samenleving. Grotere zelfstandigheid van leerlingen en grotere betrokkenheid van leerlingen bij het onderwijsprogramma hebben bijvoorbeeld invloed op actuele leertheorieën.

Op dit moment is in de onderwijswereld 'het Nieuwe leren', ook wel 'Authentiek leren' genoemd, een belangrijke stroming. Deze stroming is ontstaan uit zogenaamde constructivistische opvattingen over leerprocessen. We gaan hier wat dieper op het 'Authentiek leren' in, omdat deze leertheorie goed toepasbaar is in de kunsteducatie.

De constructivistische benadering benadrukt dat leren een actief, constructief proces is; leren is het koppelen van nieuwe informatie aan bestaande voorkennis.

Bovendien vindt volgens het constructivisme het leren altijd plaats in een sociale context, in interactie met mensen. Onderlinge communicatie is dus een belangrijk aspect van deze leertheorie.

De didactiek (de leer van het onderwijzen) binnen het constructivisme kent vier uitgangspunten, die stuk voor stuk ook voor kunsteducatie van belang kunnen zijn:

- Het onderwijs beperkt zich niet tot het overdragen van door de docent voorgestructureerde leerstof, maar streeft naar een productieve leeromgeving, met gevarieerde opdrachten en globale richtlijnen. Deze bieden cursisten ruimte voor eigen initiatief en exploratie.
- Het onderwijs is inhoudelijk georiënteerd op de leefwereld van de cursisten en hun voorkennis. Het schenkt aandacht aan de eigen interesses en behoeften van cursisten.
- Het onderwijs is waar mogelijk afgeleid van activiteiten van professionals in de samenleving. (N.B. Het begrip 'authentiek' slaat dus niet alleen op de persoonlijke inbreng en motivatie van de cursist, maar ook op het levensechte karakter van de leertaken).
- Authentieke leersituaties kenmerken zich door onderlinge communicatie en samenwerking tussen cursisten, zoals het uitvoeren van groepstaken, onderling overleg en discussie, standpunten bepalen en presenteren en eventueel ook onderlinge beoordeling.

Meer informatie over authentiek leren is te vinden in de publicatie van F. Haanstra De Hollandse Schoolkunst: mogelijkheden en beperkingen van de authentieke kunsteducatie, in 2001 uitgegeven door Cultuurnetwerk Nederland.

Voor aanbieders van kunsteducatie is het de uitdaging om deze uitgangspunten te gebruiken bij het samenstellen van een onderwijsprogramma.

Een ander hulpmiddel voor aanbieders van kunsteducatie zijn de leerprocessen die J. Lowyck en N. Verloop beschreven in *Onderwijskunde: een kennisbasis voor professionals* (2003, Wolters-Noordhoff).

Zij onderscheiden:

- Leren als een constructief proces: Mensen zijn geen passieve ontvangers van informatie, maar bouwen zelf hun kennis en vaardigheden op. Dit gebeurt in samenhang met aanwezige voorkennis en vaardigheden, verwachtingen en behoeften. Het interpreteren en verwerken is een actief proces.
- Leren als een cumulatief proces: Leren is een cumulatief proces. Het leerproces bouwt voort op eerder verworven kennis en vaardigheden.
- Leren in samenhang: Leren in samenhang maakt kennis en vaardigheden betekenisvoller en vergroot de kans op beklijven.
- Leren gericht op wendbaar gebruik: Kennis wordt toepasbaar in nieuwe situaties als de cursist al tijdens het leerproces nieuwe kennis creatief leert toepassen.
- Leren als een sociaal proces: Kennis wordt niet alleen individueel geconstrueerd, maar ook gespiegeld aan de opvattingen van anderen. Door eigen kennis te spiegelen aan die van anderen, wordt deze verrijkt en ontstaat een vorm van sociale betekenis.
- Leren is reflecteren: Leren en reflecteren zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden.

Binnen de onderwijskunde zijn naast de constructivistische leertheorie nog twee grote stromingen bekend: de behavioristische leertheorie en de cognitieve leertheorie. Hoewel die minder goed toepasbaar lijken in de kunsteducatie, kan het natuurlijk nooit kwaad om daar

Doel van het reflecteren is het vergroten van begrip en inzicht, ook in het werk van anderen. Al deze leerprocessen kunnen in de kunsteducatie een rol spelen.

9.4 Leerstijlen

De ene cursist is de andere niet. Binnen een ogenschijnlijk homogene groep cursisten kunnen grote verschillen bestaan in houding en karakter. Die persoonlijke verschillen uit zich ook in verschillende leerstijlen. Die leerstijlen spelen uiteraard ook binnen de kunsteducatie een rol.

Een belangrijke theoreticus op het gebied van leerstijlen is de Amerikaanse pedagoog David Kolb. Hij ontwikkelde een zogenaamde leercyclus waarin vier leerstijlen op elkaar inhaken:

- concreet ervaren - doen en ervaren
- reflectief observeren - voelen, kijken, luisteren
- abstract conceptualiseren - kijken, luisteren, denken
- actief experimenteren - denken en doen

Niet iedere cursist is even sterk op elk van die vier gebieden. Sommige mensen nemen informatie het best op door middel van concrete ervaringen (voelen, aanraken, vasthouden, zien en horen), terwijl anderen meer abstract omgaan met informatie (door middel van mentale en visuele conceptualisering).

Voor het verwerken van informatie geldt iets dergelijks: sommige mensen verwerken informatie het best door er actief mee te experimenteren, terwijl anderen informatie verwerken door observatie en daarover nadenken.

Volgens Kolb dienen voor optimale leerprestaties de vier genoemde gedragingen (ervaren, observeren, nadenken, experimenteren) samen te gaan. Hoewel iedere cursist zijn voorkeursleerstijl heeft, zal hij, om een 'complete leerling' te worden, zich in alle vaardigheden moeten bekwamen en deze moeten combineren.

De vier leerstijlen zijn ook voor kunsteducatie van belang. Voor optimale overdracht van kennis en vaardigheden is variatie in oefeningen en opdrachten nodig. Idealiter spreekt een programma op z'n tijd elk van de vier verschillende leerstijlen aan.

9.5 Methodisch didactische benaderingswijzen

De vier verschillende leerstijlen - en de vier facetten van de amateurkunstenaar - vragen verschillende didactische benaderingswijzen.

In *Dans in Samenhang*: een flexibele methodiek, een uitgave van De Kunstconnectie, beschrijft Vera Bergman die voor dans. Haar omschrijvingen zijn echter ook toepasbaar voor andere kunstdisciplines.

Bergman omschrijft vier benaderingswijzen, gericht op de uitvoerder, de maker, de kijker en de criticus in de amateurkunstenaar:

1. De techniekgerichte benadering: daarbij gaat het om de ontwikkeling van het vakmanschap en de beheersing van technische vaardigheden.
2. De reproductiegerichte benadering: hier gaat het om de overdracht van bestaand repertoire of het nabootsten van voorbeelden.
3. De expressief/creatieve benadering: de nadruk ligt op het ontwikkelen van een eigen idioom, het vermogen zichzelf uit te drukken in kunst en het uitdrukking geven aan gevoelens en ervaringen. Hieronder wordt ook het eigen makerschap verstaan.

4. De receptief/theoretische benadering: het accent ligt op de ontwikkeling van kennis, inzicht en attitudes. Die vindt vooral plaats door het reflecteren op zowel het eigen kunstwerk, als dat van anderen, en het plaatsen daarvan in een bredere maatschappelijke context.

10 De invulling van het docentschap

In iedere educatieve omgeving speelt de docent een leidende, sturende en/of coachende rol ten opzichte van cursisten. De precieze rol die hij speelt, kan van geval tot geval sterk verschillen. Voor aanbieders van kunsteducatie is het goed om zich bewust te zijn van de hieronder genoemde vier mogelijke rollen die een docent kan spelen. De keuze voor een van die rollen hangt onder meer af van de doelgroep, het leerdoel, de onderwijsvorm (individueel of groepsgewijs) en de kunstdiscipline. Aanbieders van kaderopleidingen kiezen zelf voor welke cursussen welk type docent gewenst is.

10.1 Meester-gezel

De meester-gezelrelatie is zo oud als de mensheid en één van de meest beproefde onderwijsvormen. Hoogeveen e.a. omschrijven in *Onderwijsvormen in het kunstonderwijs, Vijf benaderingen* (Utrecht: HKU, 2004) deze vorm als volgt: 'De leerling komt werken in de werkplaats van de meester en levert zijn arbeid in ruil voor inwijding in alle aspecten van het beroep. De meester zet de leerling aan het werk en becommentarieert zo nodig uitvoering en opbrengst. Hiaten in kennis en vaardigheden kan hij gericht aanvullen. De leerling werkt in de nabijheid van de meester en kan zo als het ware de kunst ook afkijken. Er is gelegenheid om alle kanten van de beroepsuitoefening onder de knie te krijgen: kennis en vaardigheden, gebruiken, mores, etcetera.' (p.8). Kenmerkend voor de meester-gezelrelatie is de praktijkgerichtheid. Het ontbreekt vaak aan expliciete instructie; overdracht van kennis en vaardigheden vindt indirect plaats door het observeren en meelopen met de 'meester'.

10.2 Docent-leerling

Het cursorisch onderwijs, dat gekenmerkt wordt door docentgestuurde werkvormen, kennen we uit het formele onderwijs. Hierbij verloopt het onderwijs volgens een van tevoren opgesteld leerplan, waarbij sprake is van een lineaire opbouw; beginnen bij A en eindigen bij Z. De docent formuleert doelstellingen en bepaalt in welke volgorde de leerstof wordt aangeboden. De leraar stuurt het leerproces door de keuze van de inhoud en de volgorde van de leerstof, door het leertempo aan te geven en door de juiste uitvoering van leertaken te controleren. Hoewel cursorisch onderwijs verschillende varianten kent en er soms sprake is van eigen inbreng van leerlingen, beslist de docent. De relatie tussen docent en leerling is hiërarchisch.

10.3 De docent als coach

Doordat mensen steeds meer zelf willen bepalen wat zij willen leren en op welke wijze, verschuift de rol van de docenten. Van overdragers van kennis, inzichten en vaardigheden worden zij begeleiders; zij coachen hun cursisten. Dit leidt alleen tot succes als cursisten een actieve houding aannemen en de docent een coachende, begeleidende rol vervult.

10.4 Peer education

Nieuwe kunstdisciplines of nieuwe stijlen binnen bestaande kunstdisciplines komen vooral voort uit de jongerencultuur. Een gevolg daarvan is dat bestaande docenten onvoldoende expertise hebben op het gebied van nieuwe disciplines of stijlen. Aanbieders van kunsteducatie kunnen dit ondervangen door gebruik te maken van zogenaamde peer education.

Hierbij worden kennis, ervaring en motivatie overgebracht door leeftijdgenoten en/of mensen met dezelfde achtergrond als de doelgroep. Soms dragen peers daarbij niet alleen kennis, maar ook een levensstijl over.

Veel jongeren hebben veel waardering voor peer education, omdat zij zich goed kunnen identificeren met een leeftijdgenoot die tevens expert is. Die waardering is echter nog geen garantie voor kwaliteit. Samenwerking met of begeleiding door een ervaren docent kan het rendement van een peer educators belangrijk vergroten.

11 Bekwaamheden

Iedere aanbieder van kunsteducatie streeft kwaliteit na. Dat begint met het inschakelen van competente docenten. Bovendien zullen aanbieders op z'n minst dienen na te denken over de gewenste eindtermen van hun cursussen.

11.1 Competenties van de docent

Onder competenties verstaan we de kennis, het inzicht en de vaardigheden om in concrete situaties de beoogde doelen te bereiken.

Veel docenten in de kunsteducatie hebben een HBO-opleiding gevolgd. De competenties waarover een beginnende kunstvakdocent moet beschikken zijn vastgelegd door de HBO-Raad (Opleidingsprofiel Docent Kunstvak, 2004, www.hbo-raad.nl).

11.2 De cursisten: competenties, toetsen en examens

Aanbieders van kunsteducatie hebben een grote mate van vrijheid om het eigen educatief aanbod in te richten en educatieve activiteiten vorm te geven. Dat geldt ook voor eventuele eindtermen of competenties die men aan bepaalde opleidingen verbindt. Aanbieders zullen moeten beslissen of, en zo ja, hoe zij willen toetsen of de leerdoelen zijn behaald. Dat kan op verschillende manieren:

- Testlessen zijn beoordelingslessen waarbij de docent de vooruitgang van elke cursist beoordeelt.
- Het rapport is een schriftelijke weergave van de vorderingen van de leerling dat ook inzet, motivatie en attitude beoordeelt. Voor de beoordeling wordt vaak de driedeling M(atig), V(oldoende), of G(oed) gebruikt.
- Examens toetsen de praktische vaardigheden en de inhoudelijke kennis van cursisten.

Voor het toetsen van cursisten bestaan geen centrale regels. Daarom een aantal aanbevelingen:

- Rapporten, examens en testlessen zijn over het algemeen alleen van toepassing op kinderen, pubers en adolescenten;
- Het is belangrijk om in de beoordeling het instapniveau van de leerling mee te nemen naast het algemeen/gemiddelde niveau van een groep;
- Testlessen en examens zijn met name relevant wanneer het gaat om talentontwikkeling en het bevorderen van doorstroming naar vakopleidingen;
- Rapporten zijn een mogelijkheid om een cursist en diens ouders feedback te geven. 10-minutengesprekken bieden de mogelijkheid om met het kind en de ouders de individuele vorderingen door te spreken. Rapporten moeten een dusdanige ontwikkelingsgerichte insteek hebben dat zowel goede leerlingen als zwakkere leerlingen zich gestimuleerd voelen.

In sommige, maar lang niet alle richtlijnen die Kunstfactor voor kaderopleidingen heeft opgesteld, zijn competenties of eindtermen voor cursisten en soms ook exameneisen en wijzen van toetsen beschreven.

Het staat aanbieders vrij om daar gebruik van te maken of juist van af te wijken. Aanbieders die kiezen voor een competentiegerichte aanpak, doen er goed aan die competenties - ongeacht welke dat zijn - terug te laten komen in de evaluaties.

12 Legitimering

Alle door kunstfactor gepubliceerde richtlijnen komen tot stand in overleg met deskundigen en andere betrokkenen uit het veld van de amateurkunst en de kunsteducatie. In de verschillende richtlijnen worden deze personen vermeld.

De richtlijnen worden vastgesteld door het bestuur van Kunstfactor en openbaar gemaakt op de website van Kunstfactor, zodat belangstellenden er gebruik van kunnen maken.

Totstandkoming

De eerste zes hoofdstukken zijn geschreven door Hans Noijens en Fokko Oldenhuis. De overige hoofdstukken zijn geschreven door Kunstfactor. Deze inhoudelijke richtlijnen zijn voorgelegd aan een klankbordgroep bestaande uit:

- Louis Buskens (docent Conservatorium Groningen en Brabants Conservatorium)
- Klaas Stok (docent Conservatorium Zwolle)
- Harold Lenselink (hoofd afdeling Klassiek Muziek HKU)

Referenties

Beraadsgroep Vorming (2003). Manifest over het belang van non-formele educatie. Rotterdam

Bergman, V. (2003). Dans in Samenhang: Een flexibele methodiek. Utrecht: De Kunstconnectie

Broek, A. van den (2010). Toekomstverkenning kunstbeoefening. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau

Haanstra, F. (2001). De Hollandse Schoolkunst: mogelijkheden en beperkingen van de authentieke kunsteducatie. Utrecht: Cultuurnetwerk Nederland

Hoogeveen K, Oosterhuis P, Oostwoud Wijdenes P. , Visch, E. (2004). Onderwijsvormen in het kunstonderwijs, Vijf benaderingen. Utrecht: HKU

Lowyck, J, Verloop, N. (2003) Onderwijskunde: een kennisbasis voor professionals. Groningen: Wolters-Noordhoff.

Mooijman, G.J.E. en Tillema, H. (2002). Strategisch opleiden en leren in organisaties. Groningen: Stenfert Kroese

Vodgaard, H.J., artikel in het kader van het multilaterale Grundtvigproject, Learning Outcome of Amateur Culture (LOAC) (2011). National Associations of Cultural Councils in Denmark, Copenhagen.

Bijlage 1 Suggesties voor literatuur en repertoire

Hieronder staat een lijst met boeken die bij de Applicatieopleiding gebruikt kunnen worden als lesmateriaal.

Dirigeren

- Bertalot, John. How to be a successful choir director. Kevin Mayhew, 2002.
- Strommen, Carl. The contemporary chorus. A director's guide for the jazz-rock choir. Alfred Publishing, 1980.
- McElheran, Brock. Conducting technique for beginners and professionals. Oxford University Press, 1989.

Repeteren

- Noyens, Hans en Oldenhuis, Fokko. Doen en Laten. Intrada, 2011.

Zangmethodiek en koorvorming

- Krammer, Tijs. Meerstemmig inzingen. Harmonia, 2007.
- Pinksterboer, Hugo. Tipboek zang. Tipboek Company, 2009.
- Reinders, Ank. Atlas van de zangkunst. Bosch & Keuning, 1994.
- Vinne, Klaziene van der. In koor: natuurlijk zingen! Broekmans & Van Poppel, 1989.

Repertoire

- Rutter, John. European Sacred Music. Oxford University Press, 1996.
- Rutter, John. Madrigals and Partsongs. Oxford University Press, 2001.
- Wolters, Gottfried. Ars Musica IV. Möseler Verlag Wolfenbüttel und Zürich, 1965
- Frey, Max. Mettke, Bernd-Georg. Suttner, Kurt. Chor Aktuell. Gustav Bosse Verlag, Regensburg, 1983
- Ledger, Philip. The Oxford Book of English Madrigals. Oxford University Press, 1978.
- Dobbins, Frank. The Oxford Book of French Chansons. Oxford University Press, 1987.
- Morris, Christopher. The Oxford Book of Tudor Anthems. Oxford University Press, 1978.
- Noyens, Hans. Handboek van de koormuziek, Uitgeverij Kok, 2012

Bijlage 2 Vragen voor zelfevaluatie

Aan de hand van de volgende vragen kan het team zicht krijgen op het functioneren van de opleiding.

Algemeen

- Sluit de opleiding aan bij de achtergrond van de cursisten?
- Komen de verwachtingen van de cursisten uit?
- Als er tussentijds cursisten de opleiding hebben verlaten, waarom was dat?
- Hoeveel deelnemers hebben hun diploma gehaald?
- Voldoet de onderwijsruimte?

Organisatie

- Hoe beoordelen de cursisten de organisatie van de opleiding?
- Hoe beoordelen de cursisten de studieleider en de docenten?
- Hoe beoordelen de cursisten de gastdocenten?

Inhoud

- Waren de verschillende onderdelen van de opleiding helder voor de cursisten?
- Is er afstemming geweest tussen studieleider en docenten?
- Zijn gastdocenten tevreden over de organisatie en over de studieleider?
- Hoe beoordelen de cursisten de verschillende lessen?
- Hoe beoordelen de cursisten de stage?
- Hoe beoordelen de cursisten de workshops?
- Hoe beoordelen de cursisten de toetsen?
- Hoe beoordelen de cursisten het examen?
- Hoe beoordelen de cursisten de studiebegeleiding?
- Welke onderdelen worden door de cursisten gemist in de opleiding?
- Welk beeld heeft de externe deskundige bij het examen gekregen van de opleiding?

Conclusies

- Welke organisatorische verbeteringen kunnen worden aangebracht?
- Welke inhoudelijke verbeteringen kunnen worden aangebracht?

Nazorg en scholing

- In hoeverre worden de cursisten door de organisator ondersteund bij het vinden van een passend koor
- Worden de cursisten na de opleiding gevolgd?
- Aan welke na- of bijscholing hebben cursisten behoefte?

Partners in het veld

- Wie zijn partners in het veld zoals korenorganisaties, onderwijsinstellingen, kunstcentra, subsidiegevers, enzovoort?
- In hoeverre worden partners op de hoogte gesteld van afgestudeerde cursisten?
- In hoeverre worden wensen van de partners met betrekking tot de kaderopleiding gerealiseerd?
- In hoeverre is er ondersteuning vanuit Kunstfactor?

Bijlage 3 Cijferlijst (voorbeeld)

Behorende bij het diploma van de Applicatieopleiding

Post-HBO APPLICATIEOPLEIDING
KOORDIRECTIE VOOR VAKMUSICI

Naam

Geboortedatum

Plaats

heeft deelgenomen aan de post-HBO Applicatieopleiding Koordirectie voor vakmusici in het studiejaar 2011 - 2012

In de opleiding zijn de volgende onderdelen aan bod gekomen:

• Dirigeren	cijfer
• Repeteren	cijfer
• Programmeren	cijfer
• Communiceren	cijfer
• Vocale kennis en vaardigheid	cijfer / voldaan
• Keuzevak 1	voldaan
• Keuze 2	voldaan

Eindexamenconcert

cijfer

Resultaat

geslaagd / niet geslaagd

hierbij blijkt gevend van muzikaal inzicht, technische vaardigheden en kennis van de uitvoeringspraktijk

Plaats, datum

Leden van de examencommissie

Extern deskundige